

Ігор Бойко

ІДЕНТИЧНІСТЬ І СТАТУС ЛЮДСЬКОГО ЕМБРІОНА У СУЧАСНИХ БІОЕТИЧНИХ ДИСКУСІЯХ

У статті буде розглянуто фундаментальні і широко обговорювані в наш час проблеми визначення статусу людського ембріона. Основна мета цього дослідження – це допомогти у вирішенні етичних питань, пов'язаних із охороною життя людини на його ранніх етапах, та сприяти виробленню правильної моральної оцінки різних допоміжних репродуктивних технологій, експериментів над людськими ембріонами та зародками з метою вилучення з них клітин або тканин для наступного їх прищеплення або пересадження іншим особам, а також пренатального діагностування та абортів.

Ключові слова: людський ембріон, біоетика, наука, організм, життя, душа.

Boyko I. Identity and status of human embryo in contemporary bioethical discussions

This article will look at fundamental, and widely discussed in our time, problem of defining the status of human embryos. The main purpose of this study is to assist in resolving ethical issues related to the protection of human life at its earliest stages and to help develop the proper moral evaluation of various assisted reproductive technologies. The article ventures also assessment of prenatal diagnosis, abortion, and experimentations on human embryos and fetuses for the purpose of removal of cells or tissues for the next grafting or replanting them with other individuals.

Key words: human embryo, bioethics, science, organism, life, soul.

Бойко И. Идентичность и статус человеческого эмбриона в современных биоэтических дискуссиях

В данной статье будут рассмотрены фундаментальные и широко обсуждаемые в наше время проблемы определения статуса человеческого эмбриона. Главная цель данного исследования – помочь в разрешении этических вопросов, связанных с охраною жизни человека на ее ранних этапах, и содействовать выработыванию правильной моральной оценки различных вспомогательных репродуктивных технологий, экспериментов над человеческими эмбрионами и зародышами с целью изъятия из них клеток или тка-

ней для последующего их прикрепления или пересадки другим особам, а также дородового обследования и абортот.

Ключевые слова: человеческий эмбрион, биоэтика, наука, организм, жизнь, душа.

Під поняттям статус людського ембріона розуміємо сукупність його характеристик, які визначають позицію ембріона з позиції буття (онтологічний статус), обов'язку та відповідальності (етичний статус), а також закону (юридичний статус).

Ставити питання про онтологічний статус ембріона означає, практично, запитувати себе: "Хто або що є ембріон з позиції буття? Річ, згусток клітин, особа, чи щось інше?". Етичний статус ембріона визначається відповіддю на питання: "Яку відповідальність маємо ми стосовно ембріона?" І, нарешті, юридичний статус впливає з відповіді на питання: "Як суспільство має регулювати ставлення до ембріонів?"

Іншими словами, ці три аспекти тісно між собою пов'язані. Чому? Тому що відповідь на перше запитання вплине на відповідь на друге: наше ставлення до ембріона залежить, насамперед, від того, як ми розуміємо природу ембріона: чи він є особовою формою існування, чи такою формою людського життя, яке ще не є життям особи. З іншого боку, відповідь на третє запитання залежить від того, яку відповідь ми дамо на друге, оскільки юридичний статус ембріона визначається комплексом законодавчих тверджень стосовно ембріона (чи йому будуть надані права, чи ні), а це означає, що етичний статус перетворюється у зобов'язуючі нормативи на соціальному рівні.

Питання про статус ембріона є основним у визначенні нашої поведінки стосовно ембріонів, особливо коли йдеться про аборти, пренатальні обстеження, запліднення у пробірці, експерименти над ембріонами, зберігання та використання ембріонів (наприклад, для відбору). При розгляді цих проблем з драматичною очевидністю виявляються суттєві відмінності між різними біоетичними поглядами.

Так, наприклад, прихильники абортів і ті, хто захищає експерименти над ембріонами, евтаназію і дітовбивство, беруть за основу своїх тверджень та вчинків антропологію, яка виправдовує їхні переконання. Навіть якщо вони визнають етичну важливість життя ембріона, то все ж таки застосовувані ними біоетичні моделі приводять їх до помилкових висновків [4, с. 232].

Онтологічний статус людського ембріона

Відповідаючи на питання: "Хто є ембріон?" – треба сказати, що ембріон – це форма людського життя; це людське життя є індивіду-

альним; і, що це індивідуальне людське життя має особову природу (ембріон є особою). Для підтвердження цього розпочнімо з наукових даних, що їх нам подає ембріологія, і сприймімо їх у світлі розуму та християнської антропології.

Перше твердження – суто наукова констатація: ембріон – не просто якийсь біологічний об’єкт, а, від своєї найпершої миті, ембріональна форма людського життя з генетичною спадковістю, притаманними лише людині диференційними динаміками, біохімічними та метаболічними характеристиками.

Ембріон – не лише форма людського життя, а й форма людського індивідуального життя, особа людського виду. Основою цього твердження є особливість та унікальність генетичної спадковості, автономія його метаболічних процесів у відношенні до материнських, а також той факт, що його внутрішній вектор спрямований на досягнення повноти свого розвитку. Індивідуальність та особовість не збільшуються, змінюється зовнішній вигляд індивіда чи спосіб вираження особи.

Варто згадати суттєві розбіжності у поглядах сучасних науковців. На думку одних, біологічне життя людини як особи починається в момент зачаття, з утворенням зиготи, чим підкреслено той факт, що генетична ідентичність нової особи твориться саме в цей момент. Відомий італійський богослов священик Анджело Серра (Angelo Serra) пише про це так: “Новозачатий являє собою особову і чітко визначену біологічну дійсність: він є уповні людською особою, що розвивається. Автономно, момент за моментом, безперервно він будує особову форму згідно з планом, закладеним у його особистому геномі” [11, с. 130].

Інші вважають, що життя людини як особи починається лише після того, як із двох генетичних спадковостей: батьківської і материнської, – утворився новий геном, геном ембріона. Це відбувається приблизно через 21-22 години після запліднення. Ще інші стверджують: якщо визнати людську особу вже в одноклітинному ембріоні, то слід поширити таке розуміння і на окремі гаметети [8, с. 115].

Протилежні погляди – у австралійського філософа Нормана М. Форда (Norman M. Ford), який у праці під назвою “Коли я почався?”, стверджує, що про людську особу можна говорити лише починаючи із 14-го дня, тобто після імплантації, або, краще, – після формування первинної смужки, тому що індивідуальність та автономність – характерні ознаки життя особи – можуть бути вповні реалізованими лише після завершення цих двох стадій. Автор пише: “Поява первин-

ної смужки – це знак того, що сформувався і почав існувати ембріон у повному значенні слова – як людська особа. До цієї стадії немає сенсу говорити про людську істоту в онтологічному значенні” [5, с. 168].

Аналізуючи важливість утворення первинної смужки, деякі інші науковці, як, наприклад, МакЛарен (McLaren) [7, с. 5-32], запропонували розрізнити між преембріоном¹, тобто тим, який ще не імплантувався, та ембріоном. Такий поділ, з біологічного погляду, є досить дискусійним, тому що розвиток ембріона – це поступовий феномен. Однак твердження МакЛарен були сприйняті позитивно як у науковому, так і в позанауковому світі. Використання сумнівного терміна “преембріон” виправдовує деякі медичні втручання, у тому числі з метою знищення ембріонів на ранніх стадіях розвитку. Ці твердження позитивно сприймали і сприймають також деякі українські лікарі, серед яких можна згадати Федора Власовича Дахна – директора Інституту репродуктивної медицини та члена правління Асоціації репродуктивної медицини України, який відстоює застосування терміна “преембріон”.

З доповіді, опублікованої Комісією Варнок (Warnock)², можна дійти висновку, що людський ембріон можна використовувати для експериментів протягом 14-ти днів з моменту зачаття, з чого однозначно випливає, що у цей період ембріон не визнають людською особою і він повністю залежить від матері [13, с. 103].

Комітет Варнок (вірніше, частина його дослідницької групи) затвердила, що 14-й день після запліднення, який відповідає моменту виникнення первинної смужки, слід вважати початком індивідуального розвитку ембріона [13, с. 22]. МакЛарен, член Комітету Варнок, стверджувала у своїй доповіді: “Момент, з якого можна говорити про початок нового індивідуума у всій його повноті, відноситься до стадії формування первинної смужки ембріона” [7, с. 8].

Появу первинної смужки слід вважати доказом того, що клітини, призначені для формування ембріона, вже відділилися від клітин, які

¹ Поряд з терміном “преембріон” застосовується також поняття “проембріон” – старий ботанічний термін, введений ще в 1847 році для розпізнавання поколінь нижчих рослин. Однак нині термін “проембріон” застосовується у тому самому значенні, що й термін “преембріон”, з метою введення розпізнавального критерію (прим. – І. Б.).

² Результати, отримані Комісією з вивчення репродуктивної функції людини та ембріології, яку затвердив у 1982 році уряд Великої Британії. Комісія, що складалася з 12 експертів, на чолі з філософом Мері Варнок (Mary Warnock), працювала над такими завданнями: 1) оцінити вже досягнуті й очікувані в недалекому майбутньому результати у ділянці медицини, людського запліднення та ембріології; 2) визначити, яку лінію поведінки і захисту слід вибрати, беручи до уваги соціальні, етичні та юридичні наслідки цього розвитку; 3) опрацювати відповідні рекомендації (прим. – І. Б.).

будуть створювати плацентні й захисні тканини. Згідно з МакЛарен, перші 14 днів ембріонального розвитку є “Періодом підготовки, під час якого формуються усі захисні і харчові системи, необхідні для підтримки подальшого життя ембріона, і тільки тоді, коли буде налагоджена система підтримки, ембріон може почати розвиватися як індивідуальне буття” [7, с. 15].

Можна зауважити, що ці автори використовують термін преембріон для того, щоб виокремити у внутрішньоутробному людському житті період між моментом запліднення та появою первинної смужки, бо, мовляв, лише після його завершення можна говорити про щось, що “має певні виміри буття, що може безпосередньо розвиватися в зародок, а потім – у новонародженого” [7, с. 28].

На підтвердження думки про пізніший початок особового життя ембріона науковці покликаються на факт виникнення близнюків. Монозиготні близнюки утворюються відділенням від ембріона клітин, які ще не диференціювались і є плюрипотентними (здатні диференціюватися як завгодно). Після відділення клітин, яке відбувається перед імплантацією, перший ембріон сприяє виникненню нового ембріона, який є ідентичним першому, бо бере свій початок із тієї самої заплідненої яйцеклітини (однойцеві близнюки). Отже, кажуть ці науковці, перший ембріон не був ще до кінця індивідуалізований, адже він дав початок двом особам – близнюкам [5, с. 132].

У відповідь на ці аргументи слід сказати, що тут реально відбувається не ділення одного ембріона на дві частини, а, радше, безстатеве розмноження ембріона через відділення від нього однієї або більше клітин. Чотирнадцятий день, а згідно з деякими авторами вже 7-й день, вважається граничним, після якого вже є неможливим поділ зиготи та утворення монозиготних близнюків чи злиття двох окремих зигот. У дослідженнях, проведених у лабораторії над зиготами тварин (мишей і кроликів), було виявлено механізм появи однойцевих близнюків. У перші дні, в початковій фазі, ще зберігається плюрипотентний характер клітин ДНК і РНК. Якщо в найперші дні внаслідок нестабільності оболонки зиготи відбувається поділ (на стадії 64-х клітин плюрипотенції, ясна річ, уже нема), то частини, утворені при поділі, здійснюють повну еволюційну програму і, відповідно, розвиваються в окремих суб’єктів. З цього випливає, що при виникненні близнюків перша запліднена яйцеклітина зберігає свою особову ознаку, а коли відокремлюється одна чи декілька дочірніх клітин, то виникає нова цілість і нова особа.

У випадку злиття реалізується можливість з’єднання двох за-

родкових клітин на ранніх етапах розвитку, що дає початок новому суб'єктові.

Існує також думка, що індивідуальне людське життя починається з моменту імплантації. Імплантація заплідненої яйцеклітини починається між 6-м і 7-м днем, а закінчується на 9-й день; на 14-й день вже створюється захисна ендометрійна оболонка навколо імплантованого ембріона. Тому, на думку деяких авторів, індивідуальне життя людського ембріона починається лише на 6-й день після зачаття. З моменту імплантації бластоцист переходить із стану плюрипотенції в стан уніпотенції, розвиваючись уже як людська істота.

І нарешті, деякі автори вважають основним в ембріональному розвитку формування нервової системи і початок мозкової діяльності: “Людське життя можна розглядати як активну життєдіяльність індивіда в інтервалі між початком мозкової діяльності ембріона (на восьмому тижні) і смертю мозку. Навіть якщо тканини і системи органів уже сформовані, то все ж без функціонуючого людського мозку вони не можуть творити людську істоту, принаймні в медичному значенні” [6, с. 198-204].

Етичний та юридичний статус ембріона

Питання, яке слід також уважно розглянути, стосується етичного та юридичного статусу пренатального життя і, особливо, ембріонального життя. Наші уявлення про турботу й пошанування ембріона (етичний статус), а також способи, якими суспільство має розглядати та регулювати закони щодо втручання у пренатальне життя (юридичний статус), ґрунтуються на відповіді на питання: “Хто є ембріон?”.

Насамперед, дискутується питання про те, чи право ембріона на пошанування є його фундаментальним правом, чи лише непрямым правом. Останнє є своєрідною угодою між правовими суб'єктами, і суспільство визнає його за певних умов. Існує два типи обов'язків: обов'язки, пов'язані з пошануванням онтологічних прав, які впливають з буття особи, та обов'язки щодо соціальних, або непрямих, прав, які з'являються залежно від суспільного значення певної реальності: завдавати шкоди Пієті Мікеланджело не можна, не тому що ця річ сама по собі має певні права (так було б, коли б вона була особою), а тому що вона має велике значення для багатьох людей.

Цінність ембріона, визначена згідно з непрямым правом, була б доволі низькою, і відповідним було б його право на захист, наданий суспільством. Ембріон був би захищений таким самим способом, як охороняється лісництво або заповідник – з огляду на матеріальні або духовні блага, що їх суспільство отримує завдяки цій охороні. В та-

кому випадку юридичний статус ембріона зовсім не ґрунтувався би або осноvwувався б лише частково на онтологічному статусі. Але незважаючи на те, що ембріон ще не входить у моральну спільноту осіб, суспільство як цивільна спільнота надає йому певні права, серед яких є такі: право на життя та фізичну цілісність; право на недоторканність та пошанування його гідності; право народитися у (повноцінній) сім’ї.

Якщо ембріон, з точки зору буття, є людським індивідуумом, то він, безумовно, вимагає такого самого пошанування, як людина у її духовній та тілесній цілості.

Інструкція *Donum vitae* висвітлює традиційну практику Церкви і загальні напрями католицької моралі: “Людину потрібно поважати і трактувати як особу з моменту зачаття, необхідно визнавати її права як особи, серед яких на першому місці є невід’ємне право кожної невинної людини на життя” [2, с. 6]. Не кажуть, що слід шанувати ембріон, тому що він є особою, а кажуть шанувати як особу. Мова йде не так про онтологічне визнання, як, швидше, про етичну вказівку. Особу слід розглядати як критерій етичності, а ембріон, оскільки він є індивідуумом людського виду, заслуговує на такий етичний та юридичний підхід, який застосовується до всіх людей на будь-якій стадії їхнього життя. Як би не розглядали особу ембріона, можна зі впевненістю сказати, що стосовно Бога він є людським буттям.

Позиція персоналістичної біоетики

У відповідь на попередньо висвітлені твердження, особливо про те, що життя людини як особи починається з утворенням первинної смужки, слід навести переконливі аргументи італійського науковця Анджело Серри, який каже: “Вона (первинна смужка) є лише кінцевий пункт певного, поступового, організованого, нерозривного процесу, який розпочався з моменту сформування зиготи. Коли відбувається формування систем харчування та захисту, завжди є та клітина або клітини, від яких беруть початок ті шари, що утворюють ембріональну первинну смужку. Вона виникає не ззовні і не випадково, а є невіддільною від усієї послідовності процесів і є продуктом цього процесу” [10, с. 255-256].

Про застосування терміна “преембріон” Анджело Серра пише: “Допустимо, а інколи, з термінологічного погляду, навіть корисно вводити певні нові терміни для підкреслення нових аспектів. Термін “преембріон”, запропонований МакЛарен та іншими, може належати лише до раннього етапу розвитку ембріона – від утворення зиготи до утворення первинної смужки. Але було б помилкою вважати, що розділити єдиний процес на два етапи: перший – на якому утворю-

ється зигота і первинна смужка, та другий – після утворення первинної смужки, – означає визнати, що ці етапи є самостійними, не пов'язаними між собою процесами; що ці дві структури (преембріон та ембріон) стосуються різних суб'єктів або що перша з них є структурою без суб'єкта” [9, с. 82].

Зрозуміло, що без імплантації ембріон не буде життєздатним, так само як після народження дитина не може вижити без їжі. Однак не імплантація надає існуванню ембріона особового виміру, і навіть не завдяки материнському молоку дитина стає особою. Мати лише створює умови для розвитку особи.

І нарешті, твердження, що без функціонування людського мозку сформовані в ембріона органи не можуть визначати людську істоту, має властиве значення і вартість лише тоді, коли йдеться про смерть людини – момент, коли людина, дійшовши до кінця свого життєвого циклу, перестає жити, оскільки остаточним знаком завершення цього циклу вважається смерть мозку.

Для яснішого розуміння того, що було сказано про статус і формування щойно зачатого плода, з генетичного погляду, наведемо приклад, який нам подає до роздумів Анджело Серра. Уявімо собі, що нам треба збудувати будинок: для цього потрібен архітектор, який зробить проєкт, керівник, відповідальний за будову, робітники, які втілюватимуть цей проєкт, матеріали для будови. Зигота виконує всі ці функції (проєктування, керування, будування) самостійно, а всі матеріали для будівництва знаходяться в ній самій. Зигота є архітектором, керівником будови, будівельником та постачальником матеріалу. До того ж, як при закладенні фундаменту будинку вже вимальовується його основний план, так і зигота, коли стає ембріоном, ясно виявляє всю внутрішню структуру індивідуума: мати надає йому лише місце праці і необхідні матеріали для будування. Суттєва різниця полягає лише в тому, що архітектор, керівник будови і майстри створюють об'єкт, не тотожний жодній із цих осіб, тоді як ембріон будує самого себе.

Факти і процеси, які ми описали, є науково підтвердженими і незаперечними. Їх необхідно прийняти як даність, а не лише як чиясь думку. Гасла типу: “Ембріон – це частина тіла матері”; “Штучний аборт – така сама операція, як усі інші”; “Жінка має право сама вирішувати долю свого лона” тощо, – кидають виклик, перш за все, правомірності науки, а потім уже моральності.

Наукові підтвердження самостійного життя зиготи-ембріона

Кожна людина може себе запитати: “Коли почалося моє існування?”. Щоб відповісти на це питання, ми повинні сказати, що головним

проявом людського я є тіло. Я починає існувати тоді, коли починає існувати тіло. Отож, першим питанням, на яке слід шукати відповідь, є: “Коли почало існувати моє тіло?”. На основі біологічних даних ми можемо стверджувати, що наше тіло почало існувати у момент злиття гамет – батьківської і материнської.

Нині наука переконливо доводить, що, коли батьківський сперматозоїд проникає у материнську яйцеклітину і зливається з нею, народжується новий живий людський організм. Науковці називають його ембріоном, а якщо говорити про самі початки (на одноклітинному рівні), – зиготою. Можемо запитати: чи цей новий живий організм, зигота-ембріон, є вже людиною в мініятурі? Якщо відповідь буде “так”, то це означає, що людський ембріон слід шанувати як людину від самого його початку, а якщо “ні”, то це означає, що ми можемо використовувати ембріон, як звичайну річ, маніпулювати ним за нашим бажанням або й просто викинути геть.

Покликаючись на три наукові докази, ми повинні з абсолютною впевненістю відповісти на це запитання “так!”

Перший доказ. Наука говорить, що результат зачаття (зигота-ембріон) є новим організмом, тобто біологічною дійсністю, відмінною від яйцеклітини і сперматозоїда, які дали йому початок. Сьогодні ми знаємо, що всі клітини, з яких складається людське тіло, мають у своєму ядрі 46 хромосом, і лише статеві клітини: жіноча (яйцеклітина) і чоловіча (сперматозоїд), – мають лише половину, тобто 23 хромосоми. Однак ембріональна клітина, зигота, яка народжується з їхнього поєднання, має вже 46 власних хромосом людського виду. Отож, вона більше не є ні сперматозоїдом, ні яйцеклітиною, а є новим людським організмом. Це вже більше не батько і не мати; це – дитина.

Другий доказ. Наука доводить, що ембріон, цей новий організм, що постав із людських яйцеклітини і сперматозоїда, є організмом людини і належить до людського виду. Жоден науковець не повинен сумніватися в цьому, бо існує одна незаперечна істина про народження живих створінь: ніхто ніколи не бачив, щоб пес народився з kota або навпаки; з пса завжди народжується інший пес, а з kota – інший кіт. Таким чином, від чоловіка і жінки не може народитися ніхто інший, як лише людина.

Третій доказ. Наука каже, що розвиток зиготи не є випадковий, а є автозапрограмований, тобто закладений точним генетичним механізмом, записаним на кожній із 46 “плівок” її ДНК. Саме ця запрограмована послідовність сотень тисяч триплет основ вздовж ДНК становить генетичну спадковість зиготи. Вона містить у собі весь ге-

нетичний матеріал для розвитку плода, а її розмір становить близько 0,1 мм.

Таким чином, під керуванням власного ДНК зигота розпочинає свою чудову пригоду росту: спершу вона ділиться на дві клітини, потім – на чотири, вісім, шістнадцять, тридцять дві, аж до того моменту, коли, приблизно на 4-й день після зачаття, набуває вигляду компактного скупчення клітин (морули). Потім клітини продовжують ділитися і приблизно на 6-й день після запліднення всередині клітинної маси формується порожнина. Тепер зародок має назву бластоциста і готовий прирости до тканини ендометрію.

І саме на цьому етапі розвитку нового людського життя відбувається нове чудо, яким завжди керує ДНК, – диференціація клітин на нервові, кровоносні, м'язеві тощо, які з часом утворюють різні тканини й органи тіла, що формується. З неймовірною точністю нервові клітини просуваються до місця, де утвориться мозок; м'язеві клітини готуються започаткувати роботу серця й інших м'язів; певні клітини формують кістки; ще інші – апарат травлення, шкіру, кров.

Ця нова фаза розвитку зиготи, під час якої утворюються різні органи людського тіла, має назву формування. На п'ятий тиждень життя людський ембріон має довжину приблизно 1 см, але в нього вже сформовані різні внутрішні органи. На сьомому тижні, тобто приблизно на другому місяці, його тіло вже повністю сформоване. Далі відбувається лише ріст тіла та вдосконалення функцій організму. Цей розвиток не закінчується з народженням дитини, а триває протягом усього життя.

Формування зиготи-ембріона та його розвиток

Розглянемо деякі наукові дані, отримані в результаті спостережень за зиготою у процесі її формування. Ці дані свідчать про те, що внаслідок запліднення, одразу ж після того, як між яйцеклітиною і сперматозоїдом – двома статевими клітинами – відбулася взаємодія, негайно започатковується новий людський організм.

Новий людський організм як система не є звичайною сумою двох підсистем – це нова комбінація, яка, внаслідок втрати підсистемами власної індивідуальності та автономії, починає діяти як точно визначена нова єдність. Якщо їй надати всі необхідні умови, то вона осягне свою специфічну кінцеву форму. Звідси маємо класичний, але ще й досі вживаний термін одноклітинний ембріон.

Біологічним центром, чи координуючою структурою цього нового людського життя, є новий геном, яким наділений одноклітинний ембріон. У геномі закладено і, як у “пам'яті”, збережено певний про-

ект з необхідною інформацією про ті молекулярні процеси, які необхідні для поступової, автономної його реалізації. Геном ідентифікує одноклітинний ембріон як біологічно людський і точно визначає його індивідуальність. Він надає ембріонові надзвичайні морфогенні можливості, що їх ембріон буде поступово розвивати і реалізовувати за посередництвом постійного взаємозв'язку з клітинним та позаклітинним середовищем, від якого він отримує певні матеріали та сигнали.

Інша серія даних, на яку слід також звернути увагу, стосується розвитку одноклітинного ембріона. З інформації, яку маємо на нині, можна чітко ствердити, що з одноклітинного ембріона завдяки різним морфогенним процесам формується цілий організм. Тут слід наголосити на трьох біологічних властивостях, якими характеризується цей процес розвитку, а саме:

а) координація

Протягом усього періоду розвитку (від формування зиготи і далі) молекулярна та клітинна активність відбувається послідовно і скоординовано, згідно з програмою, закладеною в геномі. Звідти надходять сигнали – причому їх кількість безперервно зростає, – що контролюють як внутрішню клітинну взаємодію ембріона, так і взаємодію ембріона із зовнішнім клітинним середовищем. Таким чином, відбувається суворий “нагляд” за тисячами структурно відмінних генів, завдяки чому зберігається структурна єдність організму, що формується.

б) безперервність

“Новий життєвий цикл”, розпочатий заплідненням, – якщо існують задовільні умови – є безперервним. Змінюють один одного лише поодинокі етапи, наприклад, клітинний поділ, клітинна детермінація, диференціація тканин та формування органів. Але сам по собі процес формування організму є безперервним. Є завжди одна і та сама особа, яка поступово набирає своєї остаточної форми. Якби цей процес на якомусь етапі перервався, то це означало б смерть особи.

в) поступовість

Багатоклітинний організм, розвиваючись від простих до все складніших форм своєї організації, досягає нарешті своєї остаточної форми. Відповідно до закону поступового прояву кінцевої форми, ембріон, починаючи від першої клітини і далі, зберігає незмінною власну ідентичність та неповторність протягом усього процесу розвитку.

Таким чином, проаналізовані нами наукові дані про утворення нового людського організму та утворення нового генома людини приводять нас до єдиного висновку, від якого, як видно, неможливо сховатися, бо його диктує біологічна логіка, – що у момент злиття гамет

нова людська клітина, наділена новою інформаційною структурою, починає діяти як індивідуальна єдність, повністю керуючись при цьому своїм власним генетичним кодом. Ця індивідуальна єдність проявляється у постійній та автономній самоорганізації, яка закінчиться формуванням цілого людського організму. Нова людська клітина, а отже й нова людська особа, яка розпочинає свій особистий життєвий шлях, отримуючи всі необхідні внутрішні й зовнішні умови, поступово розвивається, активуючи свої великі можливості згідно із фундаментальним онтогенетичним законом і єдиним внутрішнім проектом.

На основі вищенаведених наукових даних, які на даний час подає біологія та ембріологія, можна дійти висновку: від моменту запліднення ембріон є людською особою, яка розпочинає свій життєвий шлях. Ми не можемо вважати його людиною в потенції – він, швидше, є потенційно дитиною, дорослою чи старцем. Яйцеклітину та сперматозоїд можна вважати людиною в потенції, бо якщо вони не з'єднаються між собою, то яйцеклітина залишиться яйцеклітиною, а сперматозоїд – сперматозоїдом. Але зигота вже є людською особою, вона розвиває свою особисту внутрішню програму, якщо забезпечена необхідними для цього умовами. Таким чином, з моменту запліднення, або зачаття, починає існувати, або, краще, – фактично існує людина.

Якщо це так, то логічно буде ствердити, що на всьому шляху розвитку людського індивідуума – не лише з моменту його народження, але й до цього – повинна бути визнана його онтологічна цінність, бо людський індивідуум завжди наділений гідністю та якістю людської особи.

Література:

1. John Paul II. Encyclical Letter *Evangelium Vitae* (25 March 1995) // *Acta Apostolicae Sedis*. – 1995. – № 87. – P. 401-522.
2. Congregation for the Doctrine of the Faith. Instruction on Respect for Human Life in Its Origins and on the Dignity of Procreation “*Donum Vitae*” (22 February 1987) // *Acta Apostolicae Sedis*. – 1988. – № 80. – P. 70-102.
3. Engelhardt H. T. (Jr.). *The Foundations of Bioethics*. – Oxford; New York: Oxford University Press. 1996. – 464 p.
4. Faggioni M. P. *La vita nelle nostre mani. Manuale di Bioetica teologica*. – Torino: Edizioni Camilliane, 2004. – 328 p.
5. Ford N. M. *When Did I Begin? Conception of the Human Individual in History, Philosophy and Science*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
6. Goldenring J. M. *The brain-life theory: towards a consistent biological definition of humaneness* // *Journal of Medical Ethics*. – 1985. – Vol. 11. – P. 198-204.

7. McLaren A. Prelude to Embryogenesis // The Ciba Foundation. Human Embryo Research: Yes or No? – London: Tavistock Publ., 1986. – 210 p.
8. Mori M. Aborto e morale. – Milano: Il Saggiatore, 1996. – 126 p.
9. Serra A. Dalle nuove frontiere della biologia e della medicina nuovi interrogativi alla filosofia, al diritto, e alla teologia // Nuova genetica e embriopoesi umana / Ed. A. Serra, E. Sgreccia, M. L. Di Pietro. – Milano: Vita e Pensiero, 1990. – 336 p.
10. Serra A. Embrione umano, scienza e medicina. – In margine al recente documento vaticano // La Civiltà Cattolica. – 1987. – Vol. 2. – P. 247-261.
11. Serra A. Il neoconcepito alla luce degli attuali sviluppi della genetica umana // L'aborto. Riflessioni di studiosi cattolici / Ed. F. Fiori, E. Sgreccia e altri, – Milano, 1975. – P. 115-148.
12. Singer P. Practical Ethics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 359 p.
13. Report of the Committee of Inquiry into Human Fertilisation and Embryology (the Warnock Report). – London, 1984. – 103 p.

Рецензент: доктор філософських наук, професор, проректор із навчально-виховної та наукової роботи Національного університету "Острозька академія" **П. М. Кралюк**